TEME TEOLOGICE ÎN SCRIERILE SFÂNTULUI EVANGHELIST LUCA

Theological Themes in the Writings of Saint Luke the Evangelist

Alexandru MOLDOVAN

Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia
alexandru.moldovan@uab.ro

Abstract: This study offers its readers a topic of synthesis, more precisely a few key themes that appear in the work of Saint Luke, themes that he cherished, themes that can be noticed in his writings, theological themes which are visible both for the researcher and for an attentive reader. The great painters of the Italian Renaissance painted their self-portraits in their masterpieces. Such was the case of Donatello, Raphael Sanzio, Michelangelo and Leonardo da Vinci, to mention just the most representative and renowned ones. The eye that admires the beauty of these masterpieces also discovers in these the artist's face, hidden among the other characters of the painting. This study suggests an exercise: trying to discover together the portrait of Saint Luke in his work. He was an outstanding biblical author, which our biblical project referred to by mentioning three precise features: apostle, historian and evangelist.

Keywords: *Apostle, historian, evangelist, theological themes, biblical scene*

În anul 1979, scriitorul german Michel Ende și-a publicat opera sa cea mai cunoscută intitulată: *Die*

unendliche Geschichte, care a devenit, cinci ani mai târziu, un film de succes: *The Never Ending Story*, în regia lui Wolfgang Petersen, eveniment care a pecetluit triumful editorial al romanului respectiv. În paginile acestei cărți (tradusă și în limba română cu titlul: *Povestea fără sfârșit*), care vorbește despre magia cărților și despre puterea imaginației, e scrisă o frază sugestivă pe care o socotesc potrivită pentru începutul *proiectului de cercetare biblică noutestamentară*, dedicat unei personalități biblice marcante, care a contribuit decisiv[1], cu scrisul său, la formarea canonului Noului Testament: *Sfântul Apostol și Evanghelist Luca*. Fraza respectivă (care, la vremea când a fost scrisă, era o profeție) este următoarea: „Am mers atât de departe în ultimii ani (autorul face referire la noile descoperiri ale tehnicii și ale tehnologiei), încât trebuie să ne oprim puțin ca să le permitem sufletelor noastre să ne ajungă din urmă”[2].

Viața noastră cotidiană a devenit tot mai frenetică, tehnica tot mai sofisticată, cursa după confort și plăcere tot mai accelerată. Sufletele noastre strigă cu disperare după ajutor cu acel faimos S.O.S. (*Save Our Souls*), având nevoie de liniște, de seninătate și de ieșire din această vâltoare în care au intrat. Hrana lor este reflecția și liniștea, introspecția și reculegerea, iar acum au rămas mult în urmă, pierdute pe ulițele satelor abandonate și depopulate, suspendate pe crestele munților, rătăcind peste întinsele ape, unde, probabil, se mai regăsesc pentru câteva zile pe an în timpul vacanței de vară sau în

[1] Evanghelia după Luca și Faptele Apostolilor conțin împreună 2.157 de versete, în timp ce Evanghelia după Matei conține 1.068 versete, iar Evanghelia după Marcu conține 661 versete.

[2] Michel Ende, *La storia infinita dalla A alla Z* (Milano: Longanesi, 1981). Titlul original al operei: *Die unendliche Geschichte*.

timpul concediului. Dar regăsirea noastră trece repede, iar noi ne grăbim să ne continuăm cursa și să ne afundăm iarăși în zgomotul confuz și asurzitor al cetății, în rețeaua obligațiilor cotidiene, în curgerea neîntreruptă a evenimentelor.

Din acest punct de vedere, întâlnirile noastre, conferințele și simpozioanele, mesele rotunde, dezbaterile din spațiul universitar și academic pot părea, la o privire superficială și grăbită, excentrice, neobișnuite, dacă nu chiar depășite. Trăim într-o lume pe cale să-și piardă sufletul și care nu pare să regrete acest lucru și nici nu face ceva pentru a-l salva. Trupul pare să facă legea (Fc 6, 3). E un portret realist al timpului nostru care-i dă greutate trupului în detrimentul sufletului, un timp care s-a atașat bunăstării materiale și ambalajului în detrimentul conținutului.

Totuși, omul modern continuă să fie creatură animată și însuflețită, iar în profunzimile ființei sale încă se mai aude, chiar dacă destul de șters, glasul conștiinței; în om se consumă încă experiențe spirituale. De acolo, din ființa lui profundă, încă mai pornesc spre lume cărările spiritului. Din păcate, se întâmplă cu el ceea ce semnala scriitorul Robert Musil, în capodopera sa neterminată intitulată „*L'uomo senza qualità*" („*Omul fără însușiri*"), carte tradusă și în limba română de Mircea Ivănescu și apărută la Editura Humanitas în anul 2018: „*Toate căile spiritului pleacă din suflet, dar niciuna nu se întoarce acolo*"[3].

În studiul de față, am ales să prezint un subiect de sinteză, mai precis, câteva dintre ideile cheie ale evanghelistului, câteva teme care-i sunt dragi, teme care transpar în scrisul său, în operele sale – Evanghelia a treia și

[3] Robert Matthias Musil, *L'uomo senza qualità. A cura di Adolf Frisé* (Torino: Enaudi, 1996). Titlul original al operei: *Der Mann ohne Eigenschaften*.

Faptele Apostolilor –, teme evidente pentru ochiul specialistului, dar și pentru ochiul cititorului atent.

Vă propun prin acest articol următorul exercițiu: să încercăm să descoperim împreună chipul Sfântului Luca, autor noutestamentar pe care titlul proiectului nostru biblic l-a indicat prin trei atribute precise: „apostol", „istoric" și „evanghelist". În prologul Evangheliei sale, Sfântul Luca se exprimă astfel: „Deoarece mulți s-au încercat să alcătuiască o istorisire despre faptele adeverite între noi [...] Am găsit și eu cu cale [să fac acest lucru]" (Lc 1, 1. 3a).

Nici Sfântul Luca și nici ceilalți evangheliști nu s-au prezentat cu numele în cuprinsul scrierilor lor. Aluziile indirecte prezente în alte scrieri ale Noului Testament au fost îndelung dezbătute de bibliști, iar concluziile lor nu concordă aproape niciodată. Noi am avea nevoie de o dovadă clară, pertinentă, demnă de luat în seamă, pentru o eventuală identificare. Cine a fost acest om? Cine este omul căruia Biserica i-a atribuit două dintre scrierile Noului Testament?[4]

[4] Sfântul Luca, în calitatea sa de evanghelist și teolog, a fost redescoperit recent (pe la mijlocul secolului al XX-lea), atrăgând atenția exegeților și a comentatorilor, mai cu seamă datorită apariției unei metode noi de interpretare aplicată operelor sale: *Redaktiongeschichte*. Reprezentativ pentru acea perioadă a fost teologul german de la Tübingen, Hanz Conzelmann care, în anul 1954, și-a publicat opera sa cea mai reprezentativă: „*Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*". În ultimii ani, interesul față de opera Sfântului Luca a crescut considerabil, din cauza controverselor pe marginea teologiei sale (considerată de unii bibliști diferită de cea a Sfântului Pavel) și datorită temelor teologice care apar în opera sa, în special a temelor cu tentă socială, cum ar fi: sărăcia, atenția acordată celor oropsiți și marginalizați sau atenția acordată femeilor. Massimo Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli* (Bologna: Centro Editoriale Dehoniano, 2016), 276-277.

Istoria formelor (*Formgeschichte*), care s-a ocupat de elementele literare care compun o scriere biblică și de procedeele istorice folosite de aghiografi, a oferit cercetătorilor câteva certitudini legate de paternitatea literară a unor opere noutestamentare, elaborând următoarea teză: „Evangheliile reprezintă un efort de adunare a unor surse sau a unor izvoare preexistente". Strâns legată de această teză este și părerea unor biblişti care afirmă necesitatea anonimatului autorului Evangheliei, a cărei revendicare de autoritate nu ar avea neapărat nevoie de o persoană concretă (în cazul nostru, de evanghelist), ci mai degrabă de comunitatea care stă în spatele acestuia și de exigențele propovăduirii. Numai că o comunitate anonimă foarte greu poate produce sau poate naște o literatură, iar Evanghelia are nevoie de evanghelist, care „răspunde" de munca sa și pe care o oferă generației sale și posterității ca scriere sfântă inspirată[5].

Despre Sfântul Luca s-a spus, pe bună dreptate, că ar fi primul scriitor creștin de valoare, un om foarte bine instruit și înzestrat cu darul de a scrie frumos; că a fost un produs al lumii elenistice, un intelectual care a gândit și a scris în limba greacă, într-o limbă literară pe care nu o egalează niciun alt autor noutestamentar, cu excepția celui care a scris Epistola către Evrei.

Înainte de a vă prezenta cele câteva teme pe care le-am selectat, aș vrea să vă introduc în subiect cu ajutorul unor cuvinte scrise de Franz Kafka: scriitorul ceh, vorbind despre cărțile care i-au marcat existența, a făcut următoarea afirmație: „Dacă o carte nu ne trezeşte, așa cum ne trezește un

[5] Alexandru Moldovan, *Evanghelia „copilăriei" lui Iisus. Luca 1-2; Exegeză și Teologie* (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011), 456.

pumn primit în moalele-capului, atunci de ce să o citim? Doamne, noi am putea trăi fericiți și fără cărți, iar cărțile acelea care ne fac fericiți, dacă e nevoie, ni le-am putea scrie singuri. Noi avem nevoie de cărțile acelea care cad asupra noastră ca un trăsnet, așa cum vin peste noi nenorocirea și ghinionul, cărțile acelea care ne tulbură profund așa cum ne tulbură moartea cuiva drag, pe care-l iubim mai mult decât pe noi înșine, cărțile care ne tulbură adâncul sufletului, așa cum ne tulbură vestea unei sinucideri. O carte trebuie să fie ca un târnăcop sau ca un ciocan, pentru a sparge, prin lectura ei, «marea de gheaţă» care e în noi"[6].

1. Atenția acordată istoriei

Evanghelistul Luca își descoperă clar și fără echivoc preocuparea de a elabora o narațiune atentă la circumstanțele istorice ale „evenimentului Hristos". Ar fi suficientă doar lectura prologului Evangheliei (Lc 1, 1-4) ca să ne dăm seama de acest lucru. Dacă citim acest text în original[7], vom observa că este elaborat într-un stil foarte rafinat, elegant, într-o construcție literară îngrijită, care seamănă izbitor cu introducerile operelor istoriografiei clasice, dintre care vom pomeni doar două: „*Împotriva lui Apion*", lucrare care-i aparține istoricului evreu Iosif Flaviu și „*Războiul peloponesiac*", celebra monografie a războiului dintre Atena și Sparta pentru supremația în spațiul grecesc, a istoricului grec Tucidide.

[6] Text preluat de la Gianfranco Ravasi, *I Vangeli* (Bologna: Centro Editoriale Dehoniano, 2016), 333.

[7] Miguel de Cervantes spunea că traducerea unui text este ca și „reversul unei tapiserii", întotdeauna aproximativă și imperfectă, nereușind să surprindă pe de-a-întregul sensul cuvintelor din original.

„Deoarece mulți au încercat să alcătuiască *o istorisire* („διήγησιν") despre faptele *deplin adeverite* între noi" (gr. πεπληροφορημένων) e o traducere care nu acoperă deplin sensul expresiei din original, care indică plenitudinea, plinirea, manifestări (ale Domnului) pline de strălucire; într-un fel, echivalentul lucanic al ioaneicului „noi am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr" (In 1, 14).

„Așa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvântului". În limba greacă avem cuvântul „αὐτόπται" care înseamnă „cei ce le-au văzut cu ochii lor" și care au devenit „slujitori ai Cuvântului" (în originalul grecesc avem cuvântul „ὑπηρέται" care înseamnă „vâslași" și care-i indică pe cei care au primit slujirea de a face să înainteze, pe marea cea sărată a acestei vieți, mesajul creștin în împrejurări potrivnice. Un istoric serios va face întotdeauna „cercetări cu de-amănuntul" (ἀκριβῶς) în arhive, în izvoare și va vorbi cu martorii direcți ai evenimentelor pe care le relatează.

Sfântul Luca nu s-a mulțumit să fie doar un ecou al Tradiției, ci a vrut să fie el însuși *parte a tradiției evanghelice* și a analizat atent faptele și evenimentele pentru a elabora o istorisire proprie. De subliniat expresia greacă „διήγησιν" tradusă cu „istorisire", cuvânt care indică o relatare documentată corect, despre care Sfântul Luca ne spune că a alcătuit-o urmând o anumită ordine.

Aghiograful e convins că Mântuitorul Hristos – viața și activitatea Lui – au lăsat o urmă verificabilă în istorie. Pentru noi, care trăim la mai bine de două milenii de „evenimentul Hristos", lucrul acesta pare să fie de la sine înțeles, dar e important să știm că cei care au fost contemporani cu acele

evenimente nu s-au luat după închipuri bolnave, nici după visele frumoase din timpul nopții și că, pentru autorii Noului Testament, Hristos nu e o figură evanescentă, importantă doar pentru epoca respectivă și care își pierde din strălucire odată cu trecerea timpului; „Hristos este Același: ieri, astăzi și în veci" (Evr 13, 8).

Hristos nu e o idee spirituală, El S-a întrupat în istoria noastră, S-a făcut Om adevărat; rămânând ceea ce era, El S-a făcut ceea ce nu era: Om, afară de păcat; „firea cea stricată a neamului nostru a asumat-o și a înnoit-o", a restaurat-o în Persoana Lui, în Trupul Lui pe care l-a luat din Sfânta Fecioară Maria. Numele Lui e gravat în coordonatele spațio-temporale în care trăim noi: El S-a născut într-un timp și într-un spațiu precis, „în zilele lui Irod, regele Iudeii" (Lc 1, 5); în zilele recensământului poruncit de Octavian Augustus (Lc 2, 1), în timpul în care „Quirinius ocârmuia în Siria" (Lc 2, 2).

În ambele istorisiri despre copilăria Mântuitorului – atât în cea mateiană, cât și în cea lucanică –, avem, în primul rând, încercarea evangheliștilor de a introduce evenimentul Întrupării Domnului într-o istorie mai amplă, care îmbrățișează și intervențiile anterioare ale lui Dumnezeu în istoria lui Israel, iar în al doilea rând, tendința de a face din acest „început" sau din acest „preambul" cheia de interpretare a istoriei care va urma[8].

Primele două capitole ale Evangheliei a treia vorbesc mult despre Dumnezeu, ca despre Cel ce Se află la originea și, în același timp, la conducerea istoriei mântuirii. Toate personajele istorisirii, nu doar cele pozitive – cum ar fi: Sfânta

[8] Alberto Valentini, *Vangelo d'infanzia secondo Luca. Riletture pasquali delle origini di Gesù* (Bologna: Centro Editoriale Dehoniano, 2017), 9-10.

Fecioară și dreptul Iosif, preotul Zaharia și Elisabeta, soția sa, dreptul Simeon și proorocița Ana – , ci și împăratul Romei, cu întreaga sa putere și autoritate, se află, fără să o știe, în slujba planului lui Dumnezeu.

Pe Înaintemergătorul Ioan, Sfântul Luca îl introduce în scenă cât se poate de solemn: „În al cincisprezecelea an al domniei cezarului Tiberiu, pe când Ponțiu Pilat era procuratorul Iudeii, Irod (Antipa) tetrarh al Galileii, Filip, fratele său, tetrarh al Itureii și al Trahonitidei, iar Lisanias, tetrarh al Abilenei. În zilele arhiereilor Anna și Caiafa, a fost cuvântul lui Dumnezeu către Ioan, fiul lui Zaharia, în pustie" (Lc 3, 1-3). Atât de viu și de real este cuvântului lui Dumnezeu încât profetul Iezechiel își amintește cu precizie ziua, luna și anul în care cuvântul Domnului a venit asupra lui (Iez 1, 2).

Sfântul Luca nu se mulțumește să pomenească generic (printr-o formulă stereotipă) intrarea în scenă a lui Ioan Botezătorul și, imediat, a Mântuitorului Hristos, așa cum au procedat Sfinții Matei și Marcu: „Și în acele zile..." sau „În zilele acelea..." (Mt 3, 1; Mc 1, 9); Sfântul Luca își elaborează istorisirea în cercuri concentrice, începând cu cezarul de la Roma și mergând până la micii funcționari locali.

Către sfârșitul Primului Război Mondial (în anul 1917), în universitățile germane s-a născut un curent nou de interpretare a textului biblic al Noului Testament, curent care a produs daune serioase studiului Teologiei biblice, dar, pe de altă parte, și rezultate importante: Istoria formelor („*Formgeschichte*"). Convingerea reprezentanților acestui curent poate fi sintetizată astfel: dacă analizăm, spre exemplu, Evanghelia după Luca și o supunem unei analize asemănătoare celei la care supunem un tablou celebru, atunci se va încerca descoperirea unei prime schițe (sau a unui plan

inițial) a tabloului respectiv (sau a respectivei scrieri), apoi schițele succesive – un fel de „*radiografie artistică*" – pentru a se descoperi schița inițială (cea de la care autorul tabloului/scrierii a plecat). În acest fel, credeau reprezentanții acestui curent exegetic, se poate ajunge la Iisus istoric sau la Iisus al istoriei, la cuvintele Sale, la faptele Sale minunate, altfel spus, la rădăcinile Evangheliilor.

Această ipoteză a fost expusă de cel mai faimos reprezentant al acestui curent – e vorba de Rudolf Bultmann (1884-1976) –, însă rezultatul demersului său a fost dezamăgitor. Unul dintre discipolii lui Bultmann spunea despre exegeza maestrului său următoarele: „El a abordat studiul Evangheliilor cu un ciocan în mână și le-a făcut țăndări!". Simplificând, vom spune doar atât că Rudolf Bultmann a redus principiul său exegetic la următoarea afirmație: „*La început a fost kerygma, nu Iisus din Nazaret*"[9].

Despre Iisus din Nazaret – mai spunea Bultmann – nu putem ști nimic, iar din Evanghelii știm doar că El a avut ucenici, că au existat oameni care au crezut în Iisus; din Evanghelii reiese doar credința pascală a Bisericii. Pentru aceasta, din punct de vedere istoric, noi nu știm nimic despre Iisus din Nazaret; în privința Lui, aveam doar mărturia evangheliștilor. Acest rezultat negativ a fost infirmat ulterior. Cu toate acestea, cercetarea lui Bultmann ne ajută să înțelegem că evangheliștii nu au intenționat să ne ofere „o biografie istorică" a lui Iisus, ci să scrie o „Evanghelie", adică să ne transmită „o veste bună", vestea mântuirii omului prin Iisus Hristos, o proclamare a credinței de la început și a bucuriei care o însoțește, proclamare ancorată în istorie,

[9] Ravasi, *I Vangeli*, 341-342.

ancorată de „ceea ce Iisus a făcut și a învățat" (Fapte 1, 1), aspect ignorat sau simplificat de către Rudolf Bultmann[10].

Ca efect al acestei abordări a textului biblic, și-a făcut apariția un curent nou și o școală exegetică nouă (tot în Germania): reprezentanții acestei școli erau convinși că ar putea descoperi chipul istoric al lui Iisus din Nazaret. Această școală s-a numit „*Redaktionsgeschichte*" și afirma, în esență, faptul că Sfintele Evanghelii au o țesătură specifică, o redactare specifică fiecărui evanghelist, legată de mărturia Bisericii.

Sfântul Luca, prin textul Prologului, ne oferă cheia pentru a vedea perspectiva sa, planul său teologic. El a fost interesat, în mod special, de istoria lui Iisus ca întâlnire între finit și infinit, între imanent și transcendent, între timp și veșnicie, oferindu-ne o scriere teologică încadrată în istoria timpului respectiv. Prin urmare, istoriografia lucanică are o finalitate superioară: descoperirea lui Iisus Hristos; Sfântul Luca nu a urmărit să-i ofere cititorului său un „manual de istorie" sau un „atlas" al Palestinei timpului său. Chipul istoric (evanghelic) al Mântuitorului ne-a fost prezentat pentru a crede „că Iisus este Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Cel-Viu" (In 20, 31)[11].

Atenția pe care Sfântul Luca a acordat-o istoriei i-a împărțit pe exegeți și pe comentatori: unii au văzut în el doar un istoric, iar alții au văzut în el un teolog, un interpret al punctelor centrale ale credinței creștine[12]. Totuși, ar trebui să nu-i despărțim pe cei doi – pe istoric de teolog – deoarece, pe cât de adevărat este faptul că Sfântul Luca este atent la cadrul istoric al evenimentelor pe care le relatează, pe atât de

[10] Ravasi, *I Vangeli*, 341-342.

[11] Jean-Noël Aletti, *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo vangelo e del libro degli Atti degli Apostoli* (Bologna: Centro Editoriale Dehoniano, 2009), 22-26.

[12] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 265.

adevărat este și faptul că el citește și interpretează totul în lumina Scripturilor și a credinței pascale a Bisericii[13].

Intenția Sfântului Luca a fost aceea de a introduce „evenimentul Hristos" în cadrul general al istoriei umane, istorie pe care El a venit s-o lumineze și s-o răscumpere. Pe acest fapt și pe această convingere se bazează viziunea Sfântului Luca, istoric și evanghelist în același timp.

Reprezentanții curentelor noi de interpretare – *Formgeschichte* și *Redaktionsgeschichte* – au identificat în opera Sfântului Luca o tensiune între istorie și eshatologie. Însuși proiectul său teologic, cuprins în două cărți sau în două volume, a făcut ca teologia lui să fie văzută și citită ca expresie a unei tensiuni între istorie și eshatologie, între hristologie și eclesiologie, între timpul lui Israel și timpul Bisericii, între acțiunea mântuitoare a lui Dumnezeu și responsabilitatea etică a fiecărui om în parte, între sărăcie și bogăția materială, care l-a ispitit pe om în toate timpurile.

Expresia acestei tendințe s-a concretizat în teza lui Hans Conzelmann apărută în anul 1954 sub titlul: „*Die Mitte der Zeit*" (Centrul timpului). În opinia lui Conzelmann, Sfântul Luca, scriind un al doilea volum (Faptele Apostolilor), după cel în care a prezentat istoria lui Iisus (Evanghelia a treia), a transformat această „ultimă" istorie într-o „penultimă" istorie. Potrivit lui Conzelmann, timpul lui Iisus ar constitui „centrul timpului", precedat de „timpul lui Israel" (perioada Vechiului Testament) și urmat de „timpul Bisericii", în care credincioșii creștini așteaptă a Doua Sa venire[14].

[13] Valentini, *Vangelo d'infanzia secondo Luca*, 10.

[14] Hans Conzelmann, *Il centro del tempo. La Teologia di Luca* (Casale Monferatto: Edizioni Piemme, 1996), 84.

2. Motivul teologic al căii, ca axă principală a operei lucanice

Drumul, calea sau pelerinajul Cuvântului/cuvântului în lume reprezintă o altă temă teologică importantă în opera Sfântului Luca. Unii biblişti o consideră cea mai importantă, atât „pelerinajul Cuvântului" în/prin lume, cât şi „pelerinajul cuvântului mântuirii". De la începutul Evangheliei şi până la sfârşitul celui de-al doilea volum lucanic, putem spune că toate personajele Sfântului Luca sunt „*pe cale*" sau „*în călătorie*": „În zilele acelea, sculându-se Maria, *s-a dus în grabă* în ţinutul muntos al lui Iuda" (Lc 1, 39); Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul Domnului, este profetul care „*a pregătit calea Domnului*" (Lc 3, 4-5); Iisus Însuşi Se află într-o permanentă „*călătorie*", sau într-un permanent „*pelerinaj*", spre împlinirea rostului pentru care a venit în lume: „Iar El, trecând prin mijlocul lor, *S-a dus*" (Lc 4, 30) sau „Şi când s-au împlinit zilele înălţării Sale, El *S-a hotărât să meargă* la Ierusalim" (Lc 9, 51). După Înviere, Iisus „*călătoreşte*" alături de doi dintre ucenicii Săi care mergeau la un sat pe nume Emaus (Lc 24, 13-35). Călătoria sau drumul lui Iisus nu se încheie la Ierusalim (Fapte 1, 8); drumul Lui continuă prin ucenicii Săi, care trebuie să-I fie martori „până la marginea pământului"[15].

Drumul sau *calea* este un motiv teologic şi în paginile celui de-al doilea volum lucanic (Faptele Apostolilor), astfel că Creştinismul însuşi este numit, în repetate rânduri în această carte, „*cale*"[16].

[15] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 264.

[16] Giuseppe Betori, „Alla ricerca di una articolazione per il libro degli Atti", *Rivista biblica* 37 (1989), 185-205.

Sfântul Luca folosește adesea cuvântul „*cale*" pentru a-i indica, cu ajutorul lui, pe creștini sau viața creștină. Spre exemplu, în Fapte 9, 2 persecutorul Saul a cerut din partea Sinedriului scrisori de împuternicire către sinagogile din Damasc pentru ca dacă va afla acolo pe unii, atât bărbați, cât și femei, „că merg pe *calea* aceasta" (gr. τῆς ὁδοῦ ὄντας) să-i aducă legați la Ierusalim. Din alte texte din Faptele Apostolilor aflăm că ucenicii lui Hristos și crezul lor era numit „*cale*" sau „*calea Domnului*" (Fapte 19, 9. 23; Fapte 22, 4; Fapte 24, 14. 22). Se pare că în operele lucanice „*calea Domnului*" este un termen prin care cei care credeau în Iisus Hristos se autodefineau pe ei înșiși, în timp ce termenul de „creștini" le-a fost dat de cei din afară (Fapte 11, 26). Dacă așa stau lucrurile, atunci motivul sau metafora „*căii*" sau a „*drumului*" capătă o importanță și mai mare în viziunea Sfântului Luca[17].

Drumul pe care Domnul Dumnezeu l-a parcurs în pustie alături de poporul Său, Israel: „Iar Domnul *mergea* înaintea lor: ziua în stâlp de nor, arătându-le *calea*, iar noaptea în stâlp de foc, luminându-le [*calea*], *ca să poată merge* și ziua și noaptea" (Iș 13, 21) este cel pe care-l parcurge în Noul Testament Fiul Său, iar prin ucenicii Săi, care sunt martorii Săi, îl străbate „până la marginea pământului"[18].

Căile Domnului sunt întotdeauna căile lucrării sau ale operei Sale mântuitoare: „Și a zis Domnul către el: «Eu Însumi *voi merge* înaintea Ta și *Te voi duce* la odihnă!»" (Iș 33, 14). Era nevoie ca Domnul să „călătorească" alături de poporul Său, pentru ca acesta să-și poată atinge ținta: Pământul Făgăduinței.

[17] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 265.

[18] Joseph A. Fitzmyer, *The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary*, Anchor Bible 31 (New York: Doubleday), 1998.

Imaginea sau metafora „*căii*" va fi preluată în teologia profeților: „Acolo – în pustie – va fi *cale* curată și *cale* sfântă se va chema și nu va trece pe acolo nimeni necurat și nici nu va fi acolo *cale* întinată" (Is 35, 8). Domnul Însuși va merge pe această „*cale*" înaintea tuturor. Să reținem, deci, faptul că această „*cale*" pe care Domnul o parcurge împreună cu poporul Său este „*calea mântuirii*" așa cum a intuit o slujnică din Filipi care era posedată de duhul ghicitului și care, ținându-se după Pavel și după colaboratorii săi, striga: „Acești oameni sunt robi ai Dumnezeului Celui Preaînalt, care vă vestesc vouă *calea mântuirii* (gr. ὁδὸν σωτηρίας" – Fapte 16, 17). Chiar dacă vorbim de o metaforă sau de o imagine simbol care are sensuri multiple, ea evocă întotdeauna „*calea Domnului*" (Lc 1, 76) sau „*calea păcii*" gr. ὁδὸν εἰρήνης (Lc 1, 79) pe care e chemat să umble tot omul care vine în lume[19].

În Evanghelia după Luca, Iisus este mereu „*pe cale*". Începând cu textul din Luca 9, 51, text în care avem o exprimare programatică – „Iisus Și-a întărit gândul [adică S-a hotărât] de *a merge* la Ierusalim" –, Iisus ne este prezentat mereu „*în drum spre Ierusalim*" (Lc 13, 22; 17, 11; 18, 31; 19, 28. 29). Mântuitorul Hristos este prin excelență nomad, pelerin și pribeag, un om care nu are unde să-și plece capul (Lc 9, 58); El este fiul vechiului Israel care continuă să fie „*pe cale*", continuă pelerinajul său: „Căci *călători* suntem noi înaintea Ta și *pribegi*, ca toți părinții noștri" (1 Paralipomena 29, 15).

Pentru Sfântul Luca, așa cum am văzut, și ucenicii lui Hristos, creștinii, sunt mereu „*pe cale*" alături de Învățătorul lor. În lucrarea unui autor anonim din secolul al XIX-lea,

[19] Moldovan, *Evanghelia „copilăriei" lui Iisus*, 280-292.

intitulată: „*Mărturisirea unui pelerin despre lucrarea plină de har a rugăciunii lui Iisus*", cunoscută și sub numele de „*Pelerinul rus*", avem o referire la această imagine a lui Iisus – cea a călătorului sau a pelerinului – Care merge la Ierusalim. Dar, iată, mărturisirea pelerinului: „Sunt, din mila lui Dumnezeu, creștin. Prin faptele mele sunt un mare păcătos. Prin chemare sunt ca și Hristos: un pribeag fără de adăpost și de cea mai joasă speță, rătăcind din loc în loc. Întreaga mea avere este o traistă în spate în care am o bucată de pâine uscată și o Biblie pe care o port la sân. Nimic altceva!"[20] .

Sfântul Luca interpretează istoria lui Iisus, deoarece acel drum al Mântuitorului la Ierusalim nu e numai un itinerariu sau un parcurs geografic sau istoric, e și o călătorie spirituală, un „pelerinaj duhovnicesc" al minții și al inimii către Dumnezeu Cel Viu (lat. *itinerarium mentis Iesu*). Prin Întrupare, Mântuitorul Hristos a intrat în lumea noastră – Cel fără de început și fără sfârșit, avea „ca la treizeci de ani când a început să propovăduiască" (Lc 3, 23) – și în timpul nostru; Își împlinește lucrarea pentru care Tatăl L-a trimis în lume, apoi se întoarce în infinitul lui Dumnezeu. Noi, urmând pașii Lui, ne îndreptăm către orizontul cel fără de sfârșit în așteptarea și în nădejdea cea vie de a fi, împreună cu El (In 14, 3), în Împărăția cea veșnică.

3. Universalismul mântuirii și tensiunea dintre Israel și Neamuri

Mântuirea pe care Hristos a adus-o lumii este „pentru toate neamurile" (Lc 2, 3). Mlădița ieșită din

[20] *Pelerinul rus*, trad. Gherontie Cruceada (Bacău: Editura Bunavestire, 1998), 5.

rădăcina lui Iesei „va fi ca un steag (ca un stindard) pentru popoare; pe Ea o vor căuta neamurile" (Is 11, 10). Tema universalismului mântuirii este explicit scoasă în evidență încă de la începutul Evangheliei: Cezarul Octavian Augustus a emis un decret imperial care a pus în mișcare „*toată lumea*"; tot pământul a trebuit să se înscrie în registrele imperiului, populația întregului imperiu a trebuit să se înregistreze în listele impozitelor, pentru a fi numărate bunurile fiecăruia. Pentru Sfântul Luca, acest recensământ[21] a servit planului lui Dumnezeu, dar și planului său teologic[22].

Nu există nicio altă carte noutestamentară care să sublinieze, cu aceeași vigoare, faptul că Israel și Neamurile se bucură împreună de împlinirea planului lui Dumnezeu de mântuire a lumii[23]. Trebuie, totuși, să subliniem că deschiderea față de păgâni, în opera Sfântului Luca, nu se bazează pe opoziția față de Israel. Răspândirea Evangheliei la Neamuri e o continuare firească a istoriei mântuirii (Is 40, 3-5) al cărei început l-a avut ca protagonist pe Iacov/Israel (Lc 1, 54-55). Primii ucenici ai Mântuitorului au fost iudei; El Însuși, după firea umană, a fost un fiu al lui Israel, cel mai important descendent al regelui David. La nivel istoric, opacitatea și închiderea iudeilor față de propovăduirea

[21] „Iisus trebuia să fie inclus în acest recensământ «a toată lumea» (Lc 2, 1); numele Său trebuia să fie scris în registrele Cezarului împreună cu ale celorlalți oameni care trăiau în lume, pentru ca El să poată sfinți lumea și să transforme registrul Cezarului într-o carte a vieții". Cf. Origen, *In Lucam hom. 12* (PG 13) 1828.

[22] Gerard Rossé, *Il Vangelo di Luca. Commento esegetico e teologico* (Roma: Città Nuova Editrice, 1992), 85-86.

[23] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 269.

Mântuitorului (Lc 2, 34) a permis orientarea mesajului creștin către păgâni și intrarea acestora în Biserică (Fapte 28, 28)[24].

Aceste afirmații conduc spre o evaluare corectă a raportului dintre Israel „poporul Domnului" și Biserică, numită și ea „λαός τοῦ θεοῦ" sau „un popor pentru numele Său" (λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ - în Fapte 15, 14). Dacă privim cu atenție argumentarea Sfântului Iacov „ruda Domnului" din Fapte cap. 15 și contextele în care apare termenul „λαός" în opera Sfântului Luca, vom observa că „poporul luat de Dumnezeu dintre neamuri pentru numele Său" (Fapte 15, 14) nu e diferit de poporul Domnului din Vechiul Testament și că Biserica creștină nu e văzută ca „un Nou Israel". Realitatea formată din ucenicii Mântuitorului Hristos – și, în special, din creștinii proveniți dintre păgâni – e văzută de Sfântul Luca în continuitate cu istoria mântuirii desfășurată până în acel moment în cadrul poporului Israel și nu în opoziție cu aceasta. Astfel, credincioșilor în Iisus Hristos – „înstrăinați de cetățenia lui Israel și străini de așezămintele făgăduinței" (Ef 2, 12) – le-a fost dată posibilitatea de a avea parte de moștenirea făgăduinței făcută lui Israel[25].

Într-un studiu dedicat raportului dintre Israel și Neamuri, Jacques Dupont, nu doar că respinge categoric ideea substituirii lui Israel cu Biserica, ci și ideea că Dumnezeu ar avea două popoare: Israel pe de o parte, iar pe de altă parte pe credincioșii proveniți dintre neamuri[26].

[24] Fitzmyer, *The Acts of the Apostles*, 236.

[25] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 270.

[26] Jacques Dupont, *Teologia della Chiesa negli Atti degli Apostoli*. *Nuova edizione* (Bologna: EDB, 2015), 59.

Termenul „λαός" are un sens partitiv și desemnează un grup în interiorul poporului lui Dumnezeu, care e Israel, iar acest grup este alcătuit, potrivit Sfântului Luca, de acea grupare a „*anawimilor*" (a săracilor Domnului)[27] a căror reprezentanți apar în cuprinsul Evangheliei „copilăriei" lui Iisus: preotul Zaharia și soția sa, Elisabeta; dreptul Simeon și proorocița Ana și toți cei care „așteptau mângâierea lui Israel" (Lc 2, 25) și „mântuire în Ierusalim" (Lc 2, 38)[28].

Nu e vorba de „un alt popor" sau de „un nou popor"; poporul Domnului rămâne Israel: o parte mică („o rămășiță" sau „un rest credincios") din acest popor L-a primit pe Mesia trimis de Tatăl în lume (aceștia sunt iudeo-creștinii), iar această parte nu și-a renegat niciodată rădăcinile iudaice. Această „rămășiță credincioasă" sau acest „rest credincios" va forma Biserica lui Hristos, care va primi în rândurile ei și pe păgânii convertiți, fără a le impune actul tăierii-împrejur. Prin urmare, sintagma „poporul lui Dumnezeu" nu se poate aplica „*sic et simpliciter*" Bisericii alcătuită din creștinii proveniți dintre

[27] Cine sunt acești oameni? Preotul Zaharia și Elisabeta, dreptul Simeon și proorocița Ana, Sfânta Fecioară și dreptul Iosif, iar în spatele lor o „mulțime anonimă" care intră pe scena narațiunii lucanice alături de ei, așa cum vor fi introduși în scenă, de același evanghelist, „vecinii și rudele" din episodul punerii numelui Înaintemergătorului (Lc 1, 58) sau „păstorii care se duc să vadă Cuvântul Care S-a făcut trup" în Betleemul Iudeii (Lc 2, 8-20). Această mulțime anonimă care „așteaptă" și care „primește" de la Domnul mântuirea reprezintă „rămășița credincioasă a lui Israel". Raniero Cantalamessa, *I Misteri di Cristo nella vita della Chiesa* (Milano: Edizioni Àncora, 1992), 81.

[28] Moldovan, *Evanghelia „copilăriei" lui Iisus*, 434.

păgâni, fără a fi implicat în ea și Israel[29]. Intrarea păgânilor (a Neamurilor) în poporul lui Dumnezeu (λαός τοῦ θεοῦ) a fost prevăzută în planul veșnic al lui Dumnezeu, plan care s-a manifestat deja în Vechiul Testament și care, mai apoi, „la plinirea vremii" (Gal 4, 4) s-a împlinit în Hristos. Universalismul mântuirii este prezentat de Sfântul Luca ca o dobândire progresivă a conștiinței ecleziale pe care cei care au făcut istoria mântuirii au dobândit-o în timp.

4. „Astăzi" al timpului mântuirii

În mesajul pe care îngerul Domnului l-a adresat păstorilor de la Betleem în noaptea nașterii Mântuitorului (Lc 2, 9-12) fiecare cuvânt este plin de bogăție teologică: la început este așezat adverbul „*astăzi*" (σήμερον), foarte important pentru teologia evanghelistului Luca, un adverb care oprește timpul în loc și care introduce în istoria umană lumea lui Dumnezeu[30]. După o lungă perioadă de așteptare și de pregătire, istoria lumii a ajuns la plinire.

În același text din Luca este folosit verbul „a binevesti" (εὐαγγελίζεσθαι), din care provine cuvântul „evanghelie" și „evanghelizare". Acest cuvânt aparține terminologiei propovăduirii creștine, dar și modului în care, în spațiul elenistic, era vestită nașterea unui principe sau a unui împărat[31].

[29] Gianfranco Bottoni, „*Chiesa popolo di Dio*", în Gianfranco Bottoni / Luigi Nason, „*Secondo le Scritture. Chiese cristiane e popolo di Dio*" (Bologna: Edizioni Dehoniane, 2002), 95.

[30] Moldovan, *Evanghelia „copilăriei" lui Iisus*, 328.

[31] Lucien Legrand, „L'Evangile aux Bergers. Essai sur le genre littéraire de Luc II, 8-20", *Revue Biblique* 2 (1986), 161-187.

„*Astăzi*"[32] în teologia Sfântului Luca încheie lunga perioadă a așteptării mesianice; este „*astăzi*" al timpului mântuirii; un „*astăzi*" valabil nu numai pentru momentul minunat al Întrupării Domnului, ci un permanent „*astăzi*" vestit fiecărui om în parte în timpul Bisericii.

Prima secțiune a drumului Cuvântului lui Dumnezeu se deschide cu o pericopă cheie în cuprinsul Evangheliei a treia: cuvântarea rostită de Mântuitorul Hristos în sinagoga din Nazaret (Lc 4, 16-30). Acest text reprezintă un fel de „poartă de intrare" în cadrul istorisirii lucanice și este unul programatic care ne spune, nu doar ce anume va urma, ci și motivația acestui program. Spre deosebire de Sfinții Matei și Marcu, Sfântul Luca pune la începutul Evangheliei sale episodul care ne oferă „cheia hermeneutică" a operei sale. Episodul acesta este așezat strategic la începutul activității lui Iisus în Galileea și își asumă rolul de „manifest programatic".

[32] „A spus bine: «S-a născut astăzi» și nu «S-a născut azi-noapte», deoarece, învăluit în lumină, a apărut cel ce binevestea celor ce vegheau noaptea sosirea Zilei (a Luminii), acea Zi despre care Psalmistul zice: «din zi în zi binevestiți mântuirea Lui» (Ps 95, 2). Mântuirea lui Dumnezeu – adică Mântuitorul Hristos – este Ziua din zi, deoarece Cel Care pentru un timp a apărut în cetatea lui David ca Om, născut din Maică-Fecioară, este Cel ce S-a născut mai înainte de toți vecii, fiind Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Pentru noi cei care locuiam în întuneric și în latura umbrei morții, a răsărit Lumina vieții: de aceea vestirea nașterii Sale zice: «Astăzi, în cetatea lui David, vi S-a născut Mântuitor», astfel încât, îndemnați și de acest cuvânt, să ne amintim că a fost mai întâi noaptea vechii necunoașteri, apoi a sosit ziua mântuirii celei veșnice; că trebuie să lepădăm lucrurile întunericului și să ne îmbrăcăm în armele luminii". Beda il Venerabile, *Omelie sul Vangelo di Luca 1, 6*, în „*Bibbia Commentata dai Padri, Nuovo Testamento 3, Luca*". A cura di Sara Petri e Giovanna Taponecco (Roma: Città Nuova Editrice, 2006), 76.

Dacă sursa Sfântului Luca este textul din Marcu 6, 1-6, așa cum e foarte probabil, este evident faptul că evanghelistul Luca a anticipat scena aceasta (adică a plasat-o mai devreme, chiar la începutul activității publice a Mântuitorului), tocmai pentru a-i încredința funcția sau rolul de „episod programatic". Acest episod sugestiv conține deja, ca într-un nucleu, liniile directoare ale Evangheliei a treia. Trama istorisirii se concentrează pe textul din Isaia pe care l-a citit Iisus. Textul din Isaia dobândește – în viziunea Sfântului Luca – valoarea de „manifest programatic" și ne prezintă persoana și lucrarea (opera) lui Mesia, exact așa cum ne-o propune Sfântul Luca în Evanghelia sa.

Iisus a citit textul profetic din Isaia și l-a aplicat la Sine, rostind cuvintele: „*Astăzi* s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre" (Lc 4, 21). El este Profetul care inaugurează „timpul mesianic" sau „*anul plăcut Domnului*", aducând lumii eliberarea sau mântuirea definitivă. „Anul plăcut Domnului", adică anul în care Domnul S-a decis să Se milostivească plenar spre omul pe care l-a adus la ființă sau la existență, are un „*astăzi*" precis în Iisus Hristos. Acest „*astăzi*" devine un motiv teologic esențial în viziunea Sfântului Luca și cuprinde întreaga misiune a lui Iisus.

„*Astăzi*" din mesajul îngerului adresat păstorilor în noaptea nașterii Domnului și „*Astăzi*" rostit de Iisus Însuși în sinagoga din Nazaret (cândva la începutul misiunii Sale publice) nu sunt momente izolate în scrierile Sfântului Luca: „Și uimire i-a cuprins pe toți și slăveau pe Dumnezeu și, plini de frică, ziceau: «Am văzut *astăzi* lucruri minunate»" (Lc 5, 26); sau „Însă și *astăzi* și mâine și în ziua următoare merg, fiindcă nu este cu putință să piară prooroc afară din Ierusalim" (Lc 13, 33); sau „*Astăzi* s-a făcut mântuire casei acesteia, căci și acesta

este fiu al lui Avraam" (Lc 19, 9); sau „Și Iisus i-a zis: «Adevărat grăiesc ție, *astăzi* vei fi cu Mine în rai»" (Lc 23, 43). Acest „*astăzi*" caracterizează „timpul lui Iisus", al Celui care a venit în numele Domnului, ca să împlinească voia Domnului, dar e și „timpul Bisericii" sau „timpul mântuirii" care-l ajunge pe omul care se lasă întâlnit de Dumnezeu.

Sinagoga de la Nazaret este locul în care Iisus Se prezintă oficial, spune la cine și de ce a fost trimis. Prin glasul lui Iisus, Sfântul Luca pregătește, în mod indirect, propria sa hristologie. Iisus a citit din textul cărții profetului Isaia pasajul pe care voia să-l asculte cei prezenți în sinagogă și, prin acel text, S-a prezentat pe Sine înaintea ascultătorilor Săi. „*Astăzi* s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre" (Lc 4, 21). Versetele următoare (22 și 23) indică limpede faptul că toți cei prezenți au reacționat ca și cum ei ar fi fost destinatarii acelui mesaj profetic: săracii, orbii, cei cu inima zdrobită, robii sau sclavii (categorii sociale pomenite în v. 18). Ei sunt beneficiarii veștii celei bune (ai Evangheliei), deoarece cuvintele Mântuitorului indică faptul că efectele misiunii Sale (anunțate profetic în sulul cărții Isaia) se realizează în momentul în care El le vorbește[33].

Pe scurt, chiar de la începutul misiunii Sale publice, Iisus știe că este Trimisul Tatălui, știe la cine a fost trimis, știe în ce constă misiunea Lui și acceptă condițiile ei, între care se numără și respingerea Sa. Pentru a evita orice neînțelegere, o spune solemn tuturor celor care, veniți să-L asculte în sinagogă, se gândeau că sunt primii beneficiari ai mesajului Său mântuitor.

[33] Jean-Noël Aletti, *Il Messia sofferente. Una sfida per Matteo, Marco e Luca. Saggio sulla tipologia dei Vangeli sinottici* (Brescia: Editrice Queriniana, 2021), 117-120. Titlul original al operei: *Le Messie souffrant. Un défi pour Matthieu, Marc et Luc. Essai sur la typologie des évangiles synoptiques* (Namur: Éditions Lessius), 2019.

Acum, adverbul „astăzi" (σήμερον) asumă, dar și transcende, sensul cronologic al termenului, fapt pe care-l putem deduce ușor observând locurile în care acest adverb apare în Noul Testament[34]. „*Astăzi*" este „ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim întru ea" (Ps 117, 24), este „*Astăzi*" al lui Dumnezeu, Care, prin natura Sa, este permanent și veșnic, dar Care a binevoit să intre în clipele timpului. Darul pe care Iisus i l-a făcut tâlharului de pe cruce nu a fost suspendarea pedepsei și sfârșitul chinului, ci mântuirea deplină. A fost un dar transcendent oferit într-un moment istoric precis, însă destinat a fi veșnic.

Cuvintele lui Iisus: „*Astăzi* s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre" (Lc 4, 21) Îl implică plenar pe Cel Care le-a rostit și pretind veridicitatea celor afirmate. De fapt, așa au și înțeles cei din sinagogă cuvintele lui Iisus. În această lumină, „*astăzi*" reprezintă vestirea unei făgăduințe care tocmai se împlinește, sau care tocmai s-a împlinit; este „*astăzi*" al libertății dobândite prin vederea unor lucrări minunate (Lc 5, 26); este „*astăzi*" al intrării lui Iisus în casa păcătoșilor (Lc 19, 5. 7. 9), este „*astăzi*" al posibilității de a dobândi raiul (Lc 23, 43). E timpul împlinirii, dar și timpul ucenicilor chemați să continue să proclame vestea cea bună a mântuirii, a dezrobirii, a eliberării, a iertării păcatelor (Lc 24, 47; Fapte 2, 38) „până la marginile pământului" (Fapte 1, 8).

Însă, aceeași expresie reprezintă și un „*act declarativ*", deoarece ea schimbă radical situația celui care o ascultă și-l cheamă să dea un răspuns. Cuvântul lui Dumnezeu se

[34] Termenul „astăzi" apare de 41 de ori în Noul Testament, din care jumătate în scrierile lucanice. Gianfranco Ravasi, *Le sette parole di Gesù in croce* (Brescia: Editrice Queriniana, 2019), 99.

împlinește – sau își împlinește rolul – în ascultarea lui: „*Astăzi* s-a împlinit această Scriptură în urechile voastre" (Lc 4, 21).

Acel „*astăzi*" al mântuirii se întâlnește cu „*astăzi*" al omului (adică cu prezentul său). Pentru Sfântul Luca timpul reprezintă „locul revelației" sau al descoperirii lui Dumnezeu și, în același timp, al răspunsului sau al deciziei omului, timpul harului și timpul ascultării, timpul darului și timpul asumării responsabilității din partea omului. Dacă pe de o parte „*astăzi*" indică acțiunea lui Dumnezeu și planul Său de mântuire care s-a descoperit deplin în Iisus Hristos, pe de altă parte, același „*astăzi*" pretinde sau așteaptă răspunsul omului: pozitiv „Zaheu, grăbește-te și dă-te jos, căci *astăzi* în casa ta trebuie să rămân. Și a coborât degrabă și L-a primit, bucurându-se" (Lc 19, 5-6; Lc 23, 42-43), sau negativ „Și toți cei din sinagogă, auzind acestea, s-au umplut de mânie. Și sculându-se, L-au scos afară din cetate și L-au dus până pe sprânceana muntelui, pe care era zidită cetatea lor, ca să-L arunce în prăpastie" (Lc 4, 28-29).

Este „cuvântul harului lui Dumnezeu" (Lc 4, 22) care poate să mântuiască, dacă este ascultat și primit, și care descoperă tainele cele mai ascunse ale inimii. Este „cuvântului harului", sau al darului, dar nu unul ieftin, deoarece îl cheamă pe om spre o decizie responsabilă. Și, iată, paradoxul care s-a repetat de atâtea ori în istoria poporului Israel, dar și în istoria bimilenară a Bisericii: cuvântul lui Dumnezeu este respins, iar mesagerul (profetul/ propovăduitorul) este persecutat.

Dietrich Bonhoeffer, în opera sa intitulată „Etica", a scris aceste cuvinte: „În întâlnirea cu Iisus Hristos, omul este cel care primește harul divin... Nu omul e cel care s-a dus în căutarea harului, acolo unde ar fi crezut el că l-ar putea afla

[...], ci harul lui Dumnezeu l-a aflat pe om în locul în care se găsea... E vorba de un loc care, în toate cazurile și din toate punctele de vedere, e plin de păcat și de vinovăție, fie că vorbim despre o casă regală, despre camera unui palat burghez sau despre coliba sărăcăcioasă a unui om simplu de la țară... Chemarea lui Dumnezeu – cuvântul mântuirii – îl interpelează pe om în condiția în care se află, de păgân sau de israelit, de rob sau de om liber, de bărbat sau de femeie, de om căsătorit sau celib [...] Din punctul de vedere al lui Hristos, viața concretă a omului și prozaicul cotidian – acel „*astăzi*" – reprezintă vocația sau chemarea Sa, iar din punctul meu de vedere, este responsabilitatea mea"[35].

Acel „*astăzi*" rostit de Mântuitorul Hristos în sinagoga din Nazaret înseamnă și că „*Dumnezeu este cu noi*", în drumul nostru, dar pretinde din partea noastră acceptarea urmării Lui și a destinului Său dureros și glorios: „Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea *în fiecare zi* și să-Mi urmeze Mie" (Lc 9, 23). Omul este chemat de Dumnezeu la o decizie totală, fie „pentru", fie „împotrivă".

„*Astăzi*" este locul în care Dumnezeu îl întâlnește pe om, dar asta nu înseamnă deloc că absolutizăm clipa sau timpul prezent, ștergând memoria sau trecutul și anulând proiectul sau viitorul. „*Astăzi*" subliniază seriozitatea chemării lui Dumnezeu și urgența răspunsului nostru.

„*Astăzi*" este timpul întâlnirii lui Hristos cu istoria noastră; este decizia lui Dumnezeu de a se face Om, de a Se întrupa în limitele și limitările noastre spațio-temporale: Cel care nu are nici început și nici sfârșit avea „ca la treizeci de ani când a început să propovăduiască" (Lc 3, 23). Dar

[35] Dietrich Bonhoeffer, *Etica* (München: Christian Kaiser, 1949), 213-214.

„*Astăzi*" este și decizia omului care, printr-un act istoric precis, intră în comuniune cu Dumnezeu – prin Sfântul Botez – și, după aceea, actualizând în fiecare zi propriul botez.

Pentru fiecare dintre noi Împărăția lui Dumnezeu se prezintă în propriul prezent, în propriul nostru „*astăzi*", așa cum s-a întâmplat în zilele lui Noe sau în zilele lui Lot. În acest sens, putem spune că acel „*astăzi*" poate fi datat istoric sau încadrat foarte precis, însă, în același timp, el se prelungește în realizarea lui permanentă în viața fiecăruia dintre noi (a se vedea Pilda samarineanului milostiv din Lc 10, 25-37). Acesta este motivul pentru care Sfântul Luca insistă atât de mult pe importanța fiecărei zile (Lc 5, 26; 9, 23; 13, 33; 19, 5. 9).

În Talmudul babilonian (*San 98a*) se istorisește că profetul Ilie se arată de foarte multe ori evreului pios care-l caută și-l invocă în rugăciune. Un rabin l-a întâlnit și l-a întrebat: „Când va veni Mesia?". Și profetul i-a răspuns: „Întreabă-L pe El Însuși. Iată, șade între leproșii de la porțile Romei". Atunci, rabinul s-a dus la Învățătorul și L-a întrebat: „Când va veni Mesia?". Și Domnul i-a răspuns: „*Astăzi!*". Rabinul s-a întors la profetul Ilie și i-a zis: „Mi-ai spus o minciună, pentru că astăzi nu a venit". Iar Ilie i-a răspuns: „*Astăzi*, dacă vei asculta glasul Lui!" (Ps 94, 8)[36].

5. Dreptatea socială și aspectul moral al învățăturii Mântuitorului

Între autorii noutestamentari, Sfântul Luca acordă cea mai mare atenție aspectului social al învățăturii lui Iisus. Întrupându-Se din Fecioară, Fiul lui Dumnezeu S-a făcut Om adevărat, fapt care L-a făcut „fratele nostru mai mare" (Evr 2,

[36] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 256.

11-12). Începând din noaptea de Crăciun, toți oamenii sunt „frații noștri", indiferent cât de utopic și de fantezist ar suna această afirmație.

Sfântul Luca este foarte atent la acest aspect al învățăturii lui Iisus și îl scoate în evidență în repetate rânduri. Semenul nostru, aproapele nostru, care, în Hristos, a devenit și „fratele" nostru, trebuie să se bucure de iubirea noastră. Evanghelistul Luca este, în mod cu totul special, atent la dreptatea socială și la frecventele încălcări ale acesteia, încălcări grosolane care au marcat istoria umanității, de la începuturile ei până astăzi.

Nedreptatea socială este la ordinea zilei și lucrul cel mai obișnuit în lumea noastră. Citind Evanghelia după Luca, am putea folosi ca sinteză o frază scrisă de poetul Arturo Graf: „E mult mai ușor să fim milostivi, decât să fim drepți sau corecți cu ceilalți". Acest adevăr este demonstrat, din păcate, de unele structuri creștine care nu simt nevoia fundamentală de dreptate și preferă, în locul dreptății, milostenia și filantropia[37].

În sinagoga din Nazaret, Mântuitorul Hristos vestește „anul plăcut Domnului" (Lc 4, 19), timpul în care „săracilor li se binevestește", timpul în care cei suferinzi primesc vindecare și mângâiere, timpul în care orbii își capătă vederea, timpul în care cei apăsați sau oprimați sunt eliberați. Lucrarea Mântuitorului și opera Sa îi are în vedere pe cei păcătoși, care trebuie recuperați prin pocăință și conduși pe cărarea Împărăției, însă, în același timp, atenția Mântuitorului Hristos se îndreaptă spre cei bolnavi, spre cei săraci, spre cei oprimați: „Fiul Omului a venit să caute și să mântuiască pe cel pierdut" (Lc 19, 10).

[37] Ravasi, *I Vangeli*, 385.

Chiar de la începutul misiunii Sale, Mântuitorul Hristos Și-a asumat cauza celor oprimați, cauza celor păcătoși, a celor săraci și neputincioși și a făcut din problemele acestor oameni „programul Său de viață" (Lc 4, 18-19). Îl vedem adesea în controversă cu cei care dețineau puterea (religioasă, politică și economică), însă aspectul social al învățăturii Sale nu rămâne doar la nivel teoretic și nu reprezintă o idealizare filozofică, ci e o datorie sau o obligație pe care Iisus o impune ucenicilor Săi[38].

Capitolul 6 al Evangheliei a treia reprezintă textul paralel al capitolelor 5, 6 și 7 din Evanghelia după Matei și cuprinde celebra „Predică de pe Munte", numai că Sfântul Luca, spre deosebire de Sfântul Matei, se concentrează pe *dreptatea socială* și pe *exercitarea milei*, acest discurs sau această cuvântare devenind „*Magna Charta*" a Creștinismului. În varianta lucanică a „Predicii de pe Munte" avem patru fericiri, urmate de patru „vai"-uri adresate celor bogați, celor sătui, celor ce râd și celor lăudați de oameni. Acesta e un mod inedit și cu totul nou de reinterpretare a „Fericirilor" în care *dimensiunea socială* a Evangheliei este foarte evidentă. Sfântul Luca a operat – cred exegeții[39] – o reducere a discursului Mântuitorului, dându-i o orientare precisă spre nedreptățile sociale pe care Iisus le avea înaintea ochilor, în timp ce formula mateiană „Fiți, dar, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este" (Mt 5, 48), devine în varianta lucanică: „Fiți milostivi, precum și Tatăl vostru este milostiv" (Lc 6, 36)[40].

---

[38] Rossé, *Il Vangelo di Luca*, 79.

[39] Joseph A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke I-IX, Anchor Bible 28*, (New York: Doubleday, 1981), 38. A se vedea și alte comentarii: François Bovon, Roland Meynet, Gérard Rossé.

[40] În varianta lucanică a Predicii de pe Munte avem cele patru *„vai"-uri* adresate celor bogați, celor sătui, celor ce râd și celor lăudați de oameni.

Atenția Sfântului Luca pentru cei marginalizați și oropsiți, pentru cei săraci, avertismentele constante asupra pericolului bogățiilor se poate observa până în detaliile cele mai mărunte. Atunci când relatează chemarea primilor ucenici pe care i-a găsit pe țărmul Lacului Ghenizaret, Sfântul Luca redă un detaliu care slujește intențiilor sale teologice: „Trăgând bărcile la țărm, *au lăsat totul* și au mers după El" (Lc 5, 11). La fel a procedat când a relatat chemarea lui Levi: „Și, *lăsând toate*, el [Levi] s-a sculat și a mers după Iisus" (Lc 5, 28).

În câteva parabole, cum ar fi cea a bogatului căruia i-a rodit țarina (Lc 12, 13-21) și, în paralel, cea a bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr (Lc 16, 19-31), singura pildă din cuprinsul Evangheliei care conține un nume propriu – „Lazăr" – în textul ei, se observă sensibilitatea Sfântului Luca față de tema dreptății și indignarea sa față de bogăția nedreaptă[41].

Există apoi în cuprinsul Evangheliei a treia o serie de pericope care-i au ca protagoniști pe cei marginalizați, pe cei aflați la marginea societății, disprețuiți și/sau ignorați. Poate că cel mai reprezentativ în acest sens este episodul relatat în Luca 19, 1-10 – episodul care-l are ca protagonist pe mai-marele vameșilor din Ierihon (Zaheu) – un om disprețuit și catalogat de toți ca „păcătos" (Lc 19, 7) și așezat pe aceeași treaptă cu desfrânatele. De precizat că acest episod apare numai în relatarea Sfântului Luca.

Iată, un mod cu totul nou de a interpreta fericirile evanghelice, dintr-o perspectivă socială foarte accentuată. E evidentă intervenția Sfântului Luca asupra textul mateian și intenția lui de a orienta fericirile aproape „utopice" din Matei spre nedreptățile sociale concrete pe care Iisus le avea înaintea ochilor Săi. Ravasi, *I Vangeli,* 387.

[41] François Bovon, *Vangelo di Luca,* 3 voll. (Brescia: Paideia Editrice, 2005-2007), 203.

Confruntarea sau controversa cea mai dură a Mântuitorului Hristos va fi aceea cu *nedreptatea socială* în care societatea iudaică a timpului Său trăia. Predilecția Mântuitorului față de orfani, față de săraci și față de văduve (categoriile sociale cele mai nedreptățite în vremea aceea) și strigătul Lui împotriva abuzurilor celor bogați și împotriva bogăției nedrepte se fac auzite cel mai tare în Evanghelia după Luca.

În al doilea volum lucanic – Faptele Apostolilor – se insistă pe același subiect[42]. În repetate rânduri, Sfântul Luca descrie, cu ajutorul unor sumare, viața comunității creștine primare: „Iar toți care veneau la credință erau laolaltă și *aveau toate de obște*. Și își vindeau bunurile și averile și le împărțeau tuturor, după cum avea nevoie fiecare" (Fapte 2, 44-45) sau „Și nimeni nu era între ei lipsit, fiindcă toți câți aveau țarini sau case le vindeau și aduceau prețul celor vândute și-l puneau la picioarele apostolilor. Și se împărțeau fiecăruia după cum avea cineva trebuință" (Fapte 4, 34-35).

În anii '70 și-au făcut apariția studiile exegetice care au scos în evidență aspectele pastorale ale teologiei Sfântului Luca. Exegetul german Hans Joachim Degenhardt, profesor de teologie la Würzburg, l-a numit pe Sfântul Luca „evanghelistul săracilor"[43].

---

[42] Joseph A. Fitzmyer, *Gli Atti degli Apostoli. Introduzione e commento* (Brescia: Queriniana Editrice, 2003), 256-257. Titlul original al operei: „The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary" (New York: Doubleday), 1998.

[43] Hans Joachim Degenhardt, *„Lukas – Evangelist der Armen. Besitz und Besitzverzicht"* în *Den Lukanischen Schriften: Eine Traditions - und Redaktionsgeschichtliche Untersuchung* (Stuttgart: Katholisches Bibelwerk), 1965.

Evanghelistul Luca a observat o continuitate între lucrarea lui Dumnezeu în Vechiul Testament și lucrarea Mântuitorului Hristos, continuitate care se traduce prin „preferința Domnului pentru cei săraci și pentru cei mici". Această dimensiune a teologiei lucanice este evidentă încă de la începutul Evangheliei a treia. Așa cum am văzut, Sfântul Luca a reușit să descrie, într-un mod admirabil, starea sufletească a oamenilor contemporani acelor evenimente, scoțându-i în evidență pe cei marginalizați, pe cei oropsiți (pe săraci, pe orfani și pe văduve), categorie socială care poartă un nume precis „*'anawîm*". Istoria mântuirii îi are ca protagoniști principali pe acești oameni: preotul Zaharia și soția sa, Elisabeta, dreptul Simeon și proorocița Ana, Fecioara Maria. Chiar și locurile sau cetățile care apar pe parcursul istorisirii lucanice (Nazaret, Betleem, Nain) reprezintă un cadru ideal care indică neimportanța și irelevanța, care sunt scoase în evidență de puterea lui Dumnezeu.

În mod constant, Sfântul Luca subliniază în Evanghelia sa „pericolul bogățiilor", însă idealul de sărăcie asumată și avertismentele pe care Iisus le face celor bogați: „Fericiți voi cei săraci, că a voastră este Împărăția lui Dumnezeu [...] Vai vouă bogaților, că vă luați pe pământ mângâierea voastră" (Lc 6, 20. 24) n-a urmărit nici să „canonizeze" situațiile de sărăcie potrivit idealurilor ebionite, dar nici să-i condamne pe cei bogați pentru simplul motiv că ar poseda bunuri sau avere materială. Criteriul hermeneutic fundamental al discursului lucanic despre bogăția materială este locul privilegiat și primordial pe care-l are Împărăția lui Dumnezeu: „Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și toate acestea se vor adăuga vouă" (Lc 12, 31).

Folosirea corectă a bunurilor materiale reprezintă semnul primatului lui Dumnezeu și al Împărăției Sale care, „*astăzi*", Și-a arătat chipul în Hristos. Bogăția materială reprezintă un pericol tocmai la adresa acestui „primat" (Lc 18, 18-30). Atunci când spunem că folosirea corectă a bunurilor materiale reprezintă o exigență a Împărăției cerurilor afirmăm că, pentru Sfântul Luca, problema bogăției materiale nu e numai o chestiune de etică, ci și una de credință. Sfântul Luca nu a avut în vedere „un program social" pentru societatea civilă a vremii sale și nici un „sistem de legi" care să guverneze Biserica. Vorbind despre pericolul bogăților, Sfântul Luca a avut în vedere o perspectivă mult mai profundă care privește însăși sensul vieții.

Sfântul Ioan Gură de Aur, în opera sa intitulată „*Omilii la Matei*", a scris aceste cuvinte: „Biserica nu-i locul în care se adună vase de aur și de argint [...] Nu era de argint masa aceea de la Cina cea de Taină, nici de aur potirul din care Hristos a dat ucenicilor sângele Său. Însă, toate erau de preț, toate înfricoșătoare, pentru că erau pline de Duhul Sfânt! Vrei să cinstești trupul lui Hristos? Nu-L trece cu vederea când este dezbrăcat! Nu-L cinsti în biserică cu haine de mătase, iar afară Îl lași să moară de frig, pentru că n-are cu ce se îmbrăca! [...] Care e folosul când Sfânta Masă e plină de potire de aur, iar afară Hristos piere de foame? Satură-L pe El mai întâi, că-i flămând, și după aceea împodobește-I din belșug și masa Lui! Faci potir de aur, dar nu-I dai un pahar cu apă rece când Îl vezi însetat! Și care-i folosul? Îmbraci altarul cu stofe brodate cu aur, iar lui Hristos nu-I dai nici măcar acoperământul de care are nevoie! Care-i câștigul faptei tale? [...] Nimeni nu te-a ținut vreodată de rău dacă n-ai făcut daruri Bisericii, dar te-a amenințat Hristos și cu iadul și cu focul cel nestins și cu

osânda la un loc cu demonii dacă nu faci milostenie. Să nu împodobim, dar, biserica și să trecem cu vederea pe fratele nostru care-i strâmtorat și necăjit. Biserica aceasta (adică sufletul fratelui sau al semenului meu) e mai de preț decât cealaltă biserică (biserica făcută din ziduri, din cărămidă, din lemn sau din piatră)"[44].

În sine, bogăția nu este un păcat, așa cum nici sărăcia, în sine, nu este o virtute. Însă, bogăția poate fi – și a fost în nenumărate cazuri – un pericol, deoarece are puterea de a ocupa mintea omului și puterea de a-l face să uite primatul Împărăției lui Dumnezeu.

În Iudaismul târziu s-a vorbit adesea despre căutarea bunurilor cerești, însă opoziția între bunurile cerești și cele pământești n-a fost un lucru comun între rabinii evrei. Dimpotrivă, a poseda bunuri pământești era un lucru recomandat de învățătorii lui Israel, chiar dacă și ei recunoșteau pericolul bogățiilor. Totuși, „mamona" (duhul cel rău care personifică bogăția și lăcomia după avere) nu este pus în opoziție cu Dumnezeu: „Nicio slugă nu poate să slujească la doi stăpâni. Fiindcă sau pe unul va urî și pe celălalt îl va iubi, sau de unul se va ține și pe celălalt îl va disprețui. Nu puteți să slujiți lui Dumnezeu și lui mamona" (Lc 16, 13).

Chiar și proverbul enunțat de Iisus în Luca 18, 25: „Că mai lesne este a trece funia prin urechile acului decât să intre bogatul în împărăția lui Dumnezeu" este de origine rabinică, dar el nu servește pentru a demonstra imposibilitatea unui bogat de a dobândi mântuirea. Sfântul Luca nu a enunțat în

[44] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei, Omilia L, III-IV*, *PSB* 23, trad. Dumitru Fecioru (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994), 583-585.

acest caz un principiu și nu a intenționat să ne ofere o axiomă teoretică. I-a pus doar în gardă pe cititorii Evangheliei sale, deoarece există pericolul real ca averea materială să eclipseze în ei Împărăția lui Dumnezeu[45].

Legată de tema bogăției este și împărțirea bunurilor materiale în mod echitabil, fapt recomandat și în paginile Vechiului Testament (Deut 15; Is 58, 7; Iez 18, 7). Așa cum bucuria și pacea au în teologia Sfântului Luca valențe umane, tot așa și sărăcia are această valență, fapt pentru care împărțirea corectă a bunurilor materiale reprezintă *un element esențial al eticii lucanice*. Îndemnul la a face milostenie este repetat frecvent în Evanghelia a treia (Lc 11, 41; 12, 33), ceea ce înseamnă că pericolul real al bogăției nu e numai acela de a atenta la primatul Împărăției lui Dumnezeu în viața omului, ci e și acela de a crea diviziuni și nedreptate în poporul lui Dumnezeu (Fapte 6, 1). Sfântul Luca îi opune acestui pericol real o axiomă fermă: bogăția care nu este pusă în slujba sau în folosul săracilor e un „mamona al nedreptății", semn al nedreptății și al păcatului (Lc 16, 9-13)[46].

În acest context este introdus discursul lucanic despre „κοινωνίᾳ" așa cum rezultă din expresia „într-un cuget" (Fapte 1, 14; 2, 46; 4, 24 și 5, 12). E vorba despre o părtășie și o comuniune spirituală, care are o conotație eclezială, dar care nu exclude împărțirea echitabilă a bunurilor. Cititorii Sfântului Luca, de origine greacă, au ocazia să vadă realizat un ideal de viață pe care societatea lor îl vedea în mod diferit. În realitate, în sânul comunității creștine din Faptele Apostolilor se realizează idealul biblic exprimat în Cartea

[45] Grilli, *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, 274-275.
[46] Fitzmyer, *Gli Atti degli Apostoli*, 257.

Deuteronomului: „Nu va fi sărac între voi" (Deut 15, 4). Un popor care trebuie să-și numere săracii nu e încă un popor fidel Legământului cu Dumnezeu. E posibil ca destinatarii Sfântului Luca să fi fost martorii unei diferențe majore între bogați și săraci, realitate verificată și în cadrul comunității creștine din Corint.

Jacques Dupont, în lucrarea sa intitulată: „*Études sur les Actes des Apôtres*", vorbind despre iubire și sărăcie, a scris aceste cuvinte: „Idealul pe care ar trebui să-l urmăm nu e cel al renunțării sau al sărăciei voluntare, ci acela al unei iubiri care nu admite ca fraţii noştri să se afle în nevoie. Putem renunța la bunurile materiale, dar nu din dorința de a fi săraci, ci pentru a nu mai fi săraci printre noi. Renunțarea de bunăvoie la lucrurile materiale – sărăcia asumată – e numai o consecință a unui sentiment acut de solidaritate care trebuie să-i unească pe frați între ei"[47].

Pentru a înțelege o operă sau o scriere biblică e nevoie, în primul rând, să se cunoască intențiile autorului ei, ceea ce el a vrut să transmită destinatarilor și cititorilor săi, dar și tehnicile pe care el le-a folosit pentru a realiza proiectul său literar-teologic[48]. Temele teologice, succint prezentate în cuprinsul acestui studiu, sunt doar câteva din multitudinea de teme care-i sunt dragi Sfântului Luca. Mai sunt și altele care ar merita atenția noastră, pe care le vom enumera doar cu titlul de eventuale „piste de aprofundare" pentru ulterioare studii.

[47] Jacques Dupont, *Nouvelles études sur les Actes des Apoîres* (Paris: Les Édition du Cerf, 1984), 512.

[48] Valentini, *Vangelo d'infanzia secondo Luca. Riletture pasquali delle origini di Gesù*, 7.

Sfântul Luca are *o foarte clară teologie a apostolatului*. Cele două volume lucanice – Evanghelia a treia și Faptele Apostolilor – sunt marcate de o perspectivă geografică, în care Ierusalimul și Templul dețin un loc central. Ucenicii lui Iisus sunt chemați, nu doar să lase totul pentru El, ci și să-I calce pe urme. Începându-Și drumul spre Ierusalim (în Lc 9, 51), trei posibili ucenici se declară dispuși să-L urmeze: „Învățătorule, Te voi însoți oriunde Te vei duce" (Lc 9, 57 ș.u.). Pentru Sfântul Luca, apostolatul și ucenicia nu înseamnă numai acceptarea învățăturii lui Iisus, ci înseamnă o identificare cu persoana Sa, cu modul Său de viață și cu destinul Său dureros și glorios care se va împlini la capătul drumului Său[49].

Condițiile urmării lui Hristos sunt indicate cât se poate de limpede: îndată după prima vestire a Pătimirilor (Lc 9, 22), Iisus a zis celor care-L ascultau: „Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea *în fiecare zi* și să-Mi urmeze Mie" (Lc 9, 23). Preluând acest cuvânt al lui Iisus din Evanghelia după Marcu, Sfântul Luca a introdus în el precizarea „în fiecare zi".

Sfântul Luca subliniază, în repetate rânduri, calitatea de „*martori*" a ucenicilor lui Iisus: martori a tot ceea ce El „a făcut" și „a învățat" (Fapte 1, 1), „începând de la botezul lui Ioan, până în ziua în care S-a înălțat la cer" (Fapte 1, 22). Creștinul în general și ucenicul lui Hristos în special trăiesc pentru „*a-I da mărturie*" lui Hristos, pentru a-L mărturisi înaintea oamenilor și înaintea lumii: „Îmi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și până la marginea pământului"

[49] Joseph A. Fitzmyer, *Luca Teologo. Aspetti del suo insegnamento* (Brescia: Editrice Queriniana, 1991), 109. Titlul original al operei „Luke the Theologian. Aspects of His Teaching" (New York/Mahwah: Paulist Press), 1989.

(Fapte 1, 8); cel care va lua locul lui Iuda „trebuie să fie împreună cu noi *martor al învierii* Lui" (Fapte 1, 22); „Iar pe Începătorul vieții L-ați omorât, pe Care însă Dumnezeu L-a înviat din morți și ai Cărui *martori suntem noi*" (Fapte 3, 15); „Și *suntem martori* ai acestor cuvinte noi și Duhul Sfânt, pe Care Dumnezeu L-a dat celor ce Îl ascultă" (Fapte 5, 32); „*Noi suntem martori* pentru toate cele ce a făcut El în țara iudeilor și în Ierusalim" (Fapte 10, 39; „El [Iisus] S-a arătat mai multe zile celor ce împreună cu El s-au suit din Galileea la Ierusalim și care acum *sunt martorii Lui* către popor" (Fapte 13, 31).

Mărturia pe care ucenicii lui Hristos trebuie s-o dea Învățătorului lor ocupă un rol principal în al doilea volum lucanic[50]. Numărul „martorilor" a crescut și a sporit în fiecare zi (Fapte 1, 15; 2, 41; 4, 4; 5, 14; 6, 1; 11, 21; 11, 24; 13, 43; 13, 48; 16, 5; 17, 34).

Rugăciunea reprezintă o altă temă importantă în teologia Sfântului Luca. Evanghelistul e conștient de rolul pe care-l are în viața creștină comuniunea cu Dumnezeu în rugăciune[51]. Tema aceasta apare chiar de la începutul Evangheliei sale: preotul Zaharia intră în sfântul locaș pentru actul liturgic al tămâierii în timp ce „mulțimea poporului era afară și *se ruga*" (Lc 1, 10); în timpul vestirii nașterii Înaintemergătorului, preotul Zaharia află că „rugăciunea i-a fost ascultată" (Lc 1, 13).

Momentele importante din activitatea publică a Mântuitorului Hristos sunt însoțite de rugăciune: botezul Său

[50] Alexandru Moldovan, *Martor, Mărturisitor, Martir.* „O perspectivă noutestamentară", *Eucharist and Martyrdom. From the ancient catacombs to the communist prisons* (Alba Iulia: Reîntregirea, 2014), 71.

[51] Ravasi, *I Vangeli*, 400-404.

în Iordan (Lc 3, 21), alegerea celor Doisprezece (Lc 6, 12-13); Schimbarea la față (Lc 9, 28); rugăciunea din grădina Ghetsimani (Lc 22, 41) și mijlocirea Sa înaintea Tatălui pentru călăii Săi (Lc 23, 34).

În Evanghelia a treia Iisus nu e doar „model de rugăciune", ci și dascăl al rugăciunii: El îi învață pe ucenici să se roage (Lc 11, 1-4); le adresează îndemnul de a persevera în rugăciune (Lc 18, 1); când îi trimite pe ucenicii Săi în misiunea de probă, îi îndeamnă *se se roage* Domnului secerișului „să scoată lucrători la secerișul Său" (Lc 10, 2); pilda despre prietenul inoportun (Lc 11, 5-8) este urmată de un scurt îndemn legat de eficacitatea rugăciunii (Lc 11, 9-13)[52].

În al doilea volum lucanic *rugăciunea* deține același rol decisiv în lucrarea misionară a Sfinților Apostoli: ei sunt adunați în încăperea de sus și „stăruie în rugăciune" (Fapte 1, 14); Petru și Ioan se suie la templu „pentru rugăciunea de la ceasul al nouălea" (Fapte 3, 1); Sfinții Apostoli sunt cei care „stăruie în rugăciune" (Fapte 6, 4). Milostenia, rugăciunea și postul erau cele trei fapte bune în mare cinste la Vechii Evrei. Starea de rugăciune reprezintă dispoziția sufletului uman plin de Duhul Sfânt[53].

Personajele Evangheliei a treia și cele din Faptele Apostolilor „sunt toate pline de Duhul Sfânt": Înaintemergătorul Domnului „se umple de Duh Sfânt" încă din pântecele mamei sale (Lc 1, 15. 41); Duhul Sfânt Se pogoară peste Sfânta Fecioară Maria (Lc 1, 35); dreptul Simeon vine la templul din Ierusalim „din îndemnul

[52] Fitzmyer, *Luca Teologo. Aspetti del suo insegnamento*, 111.

[53] Gérard Rossé, *Atti degli apostoli. Commento esegetico e teologico* (Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo), 2010.

Duhului" (Lc 2, 27); Iisus Însuși este „plin de Duhul Sfânt" (Lc 4, 1); „S-a întors în Galileea cu puterea Duhului" (Lc 4, 14); afirmă clar și răspicat: „*Duhul Domnului este peste Mine*" (Lc 4, 18), citând un text profetic din Cartea Isaia (61, 1).

În cel de-al doilea volum lucanic Duhul Sfânt este „personajul principal" Care conduce lucrarea misionară a Sfinților Apostoli[54]: lor li se poruncește să nu se depărteze de Ierusalim, ci să aștepte în Ierusalim „făgăduința Tatălui" (Fapte 1, 4); Duhul Sfânt Se pogoară peste Sfinții Apostoli, la Cincizecime, în Ierusalim (Fapte 2); acesta e momentul în care a luat ființă, în chip văzut, Biserica; Anania și Safira „Îl mint pe Duhul Sfânt" (Fapte 5, 3) sau „ispitesc Duhul Domnului" (Fapte 5, 9); cei șapte diaconi sunt „bărbați plini de Duh Sfânt" (Fapte 6, 3); Sfântul Arhidiacon Ștefan, „fiind plin de Duh Sfânt", vede slava lui Dumnezeu și pe Iisus stând de-a dreapta lui Dumnezeu (Fapte 7, 55); Duhul Sfânt Se pogoară și peste păgâni în casa sutașului Corneliu (Fapte 10, 44); Duhul Sfânt „îi pune de-o parte" pe Barnaba și pe Saul pentru lucrarea misionară (Fapte 13, 2); prin Duhul Sfânt se iau deciziile importante care privesc Biserica (Fapte 15, 28); Duhul Sfânt conduce lucrarea misionară (Fapte 16, 6-7); Duhul Sfânt îi vestește lui Pavel prin cetăți că la Ierusalim „îl așteaptă lanțuri și necazuri" (Fapte 20, 23).

Sfântul Luca descrie, într-un mod admirabil și unic în Noul Testament, sentimentele umane care se nasc înaintea tainei lui Dumnezeu întrupat: *bucuria* și *uimirea*[55]. Vestind nașterea lui Ioan Botezătorul, îngerul îi spune preotului Zaharia: „Bucurie și veselie vei avea și de nașterea [acestui

[54] Fitzmyer, *Gli Atti degli Apostoli*, 354.
[55] Moldovan, *Evanghelia „copilăriei" lui Iisus*, 440-444.

copil] mulți se vor bucura" (Lc 1, 14). Sentimentul descris prin cuvântul „ἀγαλλίασις" nu indică o bucurie evanescentă, ci indică bucuria eshatologică declanșată de sosirea timpului mesianic. Îngerul Domnului îi aduce Sfintei Fecioare din cer închinăciune și salutul: „*Bucură-te, cea plină de har, Domnul este cu tine*" (Lc 1, 28); copilul Ioan, aflat încă în pântecele mamei sale, răspunde salutului Maicii Domnului cu „un salt de bucurie" (Lc 1, 44), anticipând prin gestul său „bucuria prietenului mirelui" (In 3, 29). Acest sentiment atinge o primă culme în strigătul Maicii Domnului: „să se bucure duhul meu de Dumnezeu, Mântuitorul meu" (Lc 1, 47); se răspândește apoi în bucuria discretă „a vecinilor și a rudelor" prezente în casa preotului Zaharia la nașterea Înaintemergătorului Domnului (Lc 1, 58), pentru a „exploda" efectiv la Nașterea Mântuitorului, în vestirea solemnă a îngerului: „*Iată, vă binevestesc bucurie mare!*" (Lc 2, 10).

Bucuria aceasta se exprimă în multe feluri: în graba cu care Sfânta Fecioară se duce la Elisabeta (Lc 1, 39) și în graba păstorilor care se duc la Betleem pentru „a vedea Cuvântul Care S-a făcut trup" (Lc 2, 16); în graba lui Zaheu de a-L primi pe Domnul în casă (Lc 19, 6), în gesturile simple, cum ar fi: vizitele, saluturile, felicitările și darurile. Domnul „Și-a vizitat [sau Și-a cercetat] poporul" (Lc 1, 68. 78). Domnul Și-a adus aminte de făgăduințele Sale; personajele din Evanghelia lucanică a „copilăriei" lui Iisus *se bucură* pentru că „Dumnezeu Și-a amintit de ei" (Baruh 5, 5).

Sfântul Luca a înțeles că bucuria este provocarea care-i vine Bisericii din partea lumii. În Cartea Isaia sunt scrise următoarele cuvinte (adresate poporului lui Dumnezeu): „Luați aminte la cuvântul Domnului, voi care tremurați de El! Iată ce grăiesc frații voștri care vă urăsc și vă prigonesc

pentru numele Meu: «Să-și arate Domnul slava Sa în voi și noi să o vedem din bucuria voastră!» Dar ei se vor face de ocară" (Is 66, 5). Aceeași provocare îi este adresată Bisericii și astăzi. O Biserică melancolică, tristă și timidă nu ar fi la înălțimea misiunii ei și nu ar putea răspunde pertinent și satisfăcător provocărilor care-i vin din partea unei lumi amenințată de necredință. Mărturia cea mai frumoasă pe care o mireasă i-ar putea-o da mirelui ei este un chip senin și luminos, deoarece numai un asemenea chip ar putea constitui mărturia cea mai fidelă a faptului că mirele a fost capabil s-o facă fericită[56]. Sfântul Apostol Pavel îi îndemna pe creștinii din Filipi cu aceste cuvinte: „*Bucurați-vă pururea întru Domnul!*; și iarăși vă spun: *Bucurați-vă!*". Este același îndemn pe care Domnul Însuși l-a adresat femeilor mironosițe în dimineața de Paști: *Bucurați-vă!*" (Mt 28, 9).

În interiorul Bisericii, dar și în lume, se simte nevoia vitală de bucurie[57]. Apostolul Pavel spunea despre sine și despre ceilalți apostoli: „Noi nu suntem stăpâni peste credința voastră; suntem însă împreună-lucrători ai bucuriei voastre" (2 Cor 1, 24).

Sfântul Luca rămâne pentru totdeauna un „slujitor al Cuvântului", care și-a legat destinul și viața de propovăduirea Acestuia. Ca evanghelist, el este „slujitor al Cuvântului", ca istoric, el este omul istoriei mântuirii, iar ca narator el este „propovăduitorul veștii bune". Locul său este, fără îndoială, în Biserică, însă apropierea sa de lume a conferit scrierilor sale accente specifice pe care, foarte pe scurt, le-am prezentat în paginile acestui studiu: rolul

[56] Cantalamessa, *I Misteri di Cristo nella vita della Chiesa*, 105-109.
[57] Moldovan, *Evanghelia „copilăriei" lui Iisus*, 448-449.

Bisericii ca instituție divino-umană mediatoare a mântuirii; legătura Bisericii cu Vechiul Israel, poporul în mijlocul căruia Dumnezeu a pregătit mântuirea, dar și efortul Bisericii de a deveni autonomă față de sinagogă, pentru a-și găsi propria identitate în misiune, sunt tot atâtea aspecte evidente în teologia Sfântului Luca[58].

Într-o astfel de concepție despre Biserică, Duhul Sfânt este forța care o animă și care o susține în drumul ei spre eshaton. Sfântul Luca a reflectat asupra raportului Bisericii cu autoritatea politică, asupra aspectului social al învățăturii Mântuitorului, asupra omului (cu toate problemele lui)[59], asupra valorii omului în ochii lui Dumnezeu, asupra necesității pocăinței în vederea dobândirii mântuirii. Omul a întâlnit în Hristos un Dumnezeu dispus să-i ierte păcatul, dacă și el, la rândul lui, este dispus să și-l recunoască. Întruparea Domnului în istorie condiționează în om un alt mod (sau un mod nou) de a-L vedea pe Dumnezeu și pe aproapele, dar și un alt mod de raportare a omului la lucrurile pământești. Sfântul Luca a evaluat și a reevaluat rolul femeii în istoria mântuirii, iar prin Maica Domnului acest rol e unic și cât se poate de nobil. Toate aceste caracteristici ne pot ajuta să ne facem o idee despre gândirea, credința și teologia Sfântului Luca.

În pofida acestor trăsături atât de evidente în opera sa, chipul său rămâne pe mai departe destul de discret, așa cum e chipul marilor artiști ai Renașterii în capodoperele lor. Evanghelistul Luca – prin opera sa – ne-a prezentat o operă

[58] Jean Noël Aletti, *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo vangelo e del libro degli Atti degli apostoli*, 44.

[59] René Latourelle, *L'uomo e i suoi problemi alla luce di Cristo* (Assisi: Cittadella Editrice, 1995), 5-9.

mai mare, mai grandioasă: opera de mântuire a lui Dumnezeu în Iisus Hristos. După ce a făcut aceasta, el s-a retras discret în spatele operei sale. Dar, chiar și așa, cine citește cu luare aminte opera sa poate să recunoască în cuprinsul ei profilul unei personalități unice în Biserica lui Hristos.